

**Историко-педагогический источник и установление истины в историко-педагогической науке
(мысли сквозь призму взглядов Єжи Топольского)**

В статье автор, опираясь на взгляды выдающегося польского историка и философа истории Єжи Топольского (1928 – 1998), анализирует и рефлексировывает над проблемой историко-педагогического источника как элемента познания прошлого. Указывая на релятивность источников, он акцентирует внимание на интерпретационных возможностях исследователей, которые работают с источниками, а значит и на факторе конструирования историко-педагогических нарративов. Исходя из этого опровергает актуальность корреспондентной теории истины для истории педагогики, предлагая концепцию консенсуса как способа достижения научной истины.

Ключевые слова: Єжи Топольский, историко-педагогический источник, интерпретация, конструктивизм, теория истины, концепция консенсуса.

Summary

M.D.Haliv

**Historical and Pedagogical Source and Truth Identification in the Historical and Pedagogical Science
(Thoughts in the Light of the Jerzy Topolski's Views)**

The author, based on the views of prominent Polish historian and philosopher of history Jerzy Topolski (1928 – 1998), analyzes and reflects on the problem of historical and educational source as part of the knowledge of the past. Pointing to relativity of the sources, the author focuses on the interpretive possibilities of the researchers, working with sources, and thus on the factor of construction of historical and pedagogical narratives. Therefore the author denies the relevance of classical theory of truth for the history of pedagogy, proposing instead the concept of consensus as a way of understanding scientific truth.

Key words: Jerzy Topolski, historical and pedagogical source, interpretation, constructivism, theory of truth, the concept of consensus.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК 378.112 (045)

О.М.ГАЛУС,

доктор педагогічних наук, професор
(м.Хмельницький)

**Історіографічна основа досліджень процесу адаптації особистості у працях вітчизняних
учених-психологів (80-90 рр. ХХ ст.)**

У статті в історіографічному контексті проаналізовано дослідження процесу адаптації особистості у працях вітчизняних учених-психологів (1980-1990 рр. ХХ ст.). Акцентовано увагу на трактуванні понять «адаптація», «психологічна адаптація», видах адаптації. Подано інформацію щодо досліджень проблем психологічної адаптації особистості у працях вітчизняних учених-психологів визначеного періоду. Окремо проаналізовано концепцію персоналізації особистості А.В.Петровського та концепцію системного розгляду процесу адаптації у взаємозв'язку із визначеними компонентами (енергетичним, середовищним, соціальним, діяльним, професійним, індивідуально-особистісним) В.А.Семиченко.

Ключові слова: адаптація, види адаптації, психологічна адаптація, системний підхід

Термін «адаптація» вперше введений Г.Аубертом (1865 р.) і став вживатися в біологічній, медичній і психологічній літературі, де він означав зміну чутливості аналізаторів під впливом пристосування органів чуттів до діючих подразників. Поняття адаптації універсальне, воно відображає всезагальну властивість живої матерії пристосовуватися до умов середовища, означає неперервне удосконалення, розвиток як всього суспільства, так і окремо взятої людини. Адаптацію розглядають як своєрідний психолого-педагогічний феномен (грец. φαινόμενον – те, що з'являється; виняткове, рідкісне явище. Проблема адаптації – одна із найважливіших міждисциплінарних наукових проблем, яка достатньо інтенсивно та багатоаспектно досліджується на медико-біологічному, соціально-економічному, психолого-педагогічному, соціально-психологічному рівні. Існування різнопланових дефініцій адаптації (аутоадаптація, преадаптація, постадаптація, коадаптація, реадаптація, інадаптація, дезадаптація тощо) обумовлено специфікою різноманітних завдань досліджень, підходів, прийнятих у наукових школах (А.Б.Георгієвський, Г.Сельє, Л.Хьелл, Д.Зіглер та ін.).

Перші уявлення про адаптивні явища відомі з часів античної філософії і позначалися термінами «гармонія», «праза», «пропорція», «логос», «ентелехія», «доцільність». Пізніше у філософії визначилось два погляди на походження даного явища. Одні філософи бачили його причину у

безпосередній дії, у взаємовпливі живих істот і умов існування, у взаємній зміні один одного. Інші – в механізмах (засобах), які опосередковують взаємодію і зв'язок організмів в особливих пристосуваннях.

Саме розвиток людини, що є наслідком задоволення, зростання, підвищення потреб, є кінцевим результатом і метою адаптації. Однак більшість дослідників С.Д.Артемов, В.М.Безносиков та ін. визначають адаптацію з допомогою термінів «освоєння», «пристосування», «взаємодії», «входження», «вживання». При цьому необхідні пускові механізми даного процесу пояснюються зміною середовища, потраплянням індивіда в нове середовище, а також змінами, які відбулися в індивіді у результаті хвороби, втрати функції тощо.

Трактування поняття «адаптація» пройшло суперечливий шлях розвитку, труднощі якого пов'язані з двома обставинами: з недостатньою теоретичною розробленістю проблем галузей наукового знання і об'єктивною складністю явища адаптації. Поняття «адаптація» використовується як інструмент пізнання процесів взаємодії організмів (рослин, тварин, людини) з довкіллям. Проте в цілому поняття «адаптація» відображає основні закономірності, які забезпечують існування і розвиток різних систем при певній взаємодії внутрішніх і зовнішніх умов їх існування (Г.І.Царегородцев).

Семантичне поле такого розуміння адаптації окреслено досить чітко: це вимушений, а не органічно властивий процес, це результат дії сторонніх сил по відношенню до людини, а не її власних потенцій; спрямованість даного процесу на підтримку стабільності і рівноваги, а не на подолання його. Адаптація тут виступає як реакція на подразнюючий, дестабілізуючий вплив і розглядається на рівні примітивної біхевіористської схеми «стимул – реакція».

Отже, міждисциплінарний підхід до змісту поняття «адаптація» дозволив визначити, що продуктивне явище адаптації представляє собою гетеростатичний процес розвитку в часі у пристосувальній активності. Відмінності в міждисциплінарному тлумаченні поняття «адаптація» визначили чотири підходи в наукових дослідженнях: клініко-біологічне, філософсько-соціологічне, соціально-психологічне, педагогічне, що обумовило відсутність у вітчизняній психології єдиної класифікації її видів.

Учені виділяють також психофізіологічну і соціально-психологічну адаптацію (О.О.Бодальов, В.П.Зінченко); фізіологічну, соціально-психологічну, професійну (М.В.Гамезо та ін.); зовнішню і внутрішню (А.А.Налчаджян [1]); психолого-педагогічну (Д.А.Биков та ін.); соціально-педагогічну (П.К.Анохін); сенсорну і соціальну (А.В.Петровський [2]). Окрім цих виділяють такі види адаптації: а) адаптація студентів до ВНЗ: формальна, суспільна, дидактична (В.Т.Лісовський, А.В.Дмитрієв); б) зовнішня і внутрішня адаптація, де в останній виділяється два різновиди – спрямована на розв'язання внутрішніх конфліктів, і структурна, спрямована на «координацію якого-небудь механізму з уже утвореними механізмами, з якими вона складає комплекс» (А.А.Налчаджян [1]); в) за ознакою «результат адаптації» – позитивна і негативна і за механізмом здійснення – добровільна і примусова (О.О.Бодальов); г) за завданнями – короткотривала (інструментальний, соціальний типи і тип із збереження приналежності до минулого) і довготривала (ідентифікація з новим соціумом) (А.А.Віру, О.В.Вітенберг).

Враховуючи використання поняття «адаптація» у різних сферах наукового знання (біологія, медицина, філософія, соціологія, психологія, педагогіка), все вищесказане дозволяє розглядати цей феномен з позиції багатоаспектності:

а) термін «адаптація» використовується для визначення *процесу*, при якому організм пристосовується до нового середовища (Т.А.Казакевич, К.І.Колесова, Н.П.Наумов, В.П.Петленко та ін.);

б) термін «адаптація» вживається для визначення *відносин* рівноваги (відносної гармонії), яка встановлюється між організмом і середовищем (внутрішня стабільність);

в) адаптація розглядається як *єдність протиріч* – явища і сутності (А.С.Арсен'єв, В.С.Біблер, Б.М.Кедров);

г) під адаптацією розуміється *результат* пристосувального процесу (адаптована особистість студента);

д) адаптація пов'язується з певною *метою*, до якої прагне організм (особистість) (М.П.Гізелін, Дж.Сімсон);

е) адаптацію розглядають як *сукупність реакцій*, спрямованих на підтримку функціональних констант особистості при впливі на них змінних умов соціуму;

е) адаптацію виділяють як *вид нормального функціонування* органів або всього організму («саноадаптація»);

ж) адаптацію визначають як *цілісну систему* реакцій живих організмів, які мають активний, спрямований характер, що сприяють не тільки підтримці динамічної рівноваги в даних умовах середовища, але й забезпеченню можливості еволюції при їх зміні (Г.І.Царегородцев).

Ми розглядаємо адаптацію як активний усвідомлений процес пристосування особистості до змінних умов діяльності та життєдіяльності, набуття і вироблення нею адаптивних механізмів, здатних встановлювати на певних етапах відносну рівновагу із соціумом. Метою процесу адаптації є адаптована до соціуму особистість, яка не лише реагує на зовнішні зміни, а бере активну участь у виробленні адаптивних механізмів. Набуття особистістю певного досвіду пристосування до змінних умов соціуму слугує для неї у майбутньому підґрунтям для подолання нових перешкод.

Відомо, що у психології предметом вивчення є *психологічна адаптація* (психічна адаптація, адаптація особистості), яка трактується як зміна, перебудова психіки індивіда (психології особистості) під впливом об'єктивних чинників середовища. Під психологічною адаптацією розуміють зміну форми або змісту психічних реакцій зі зміною енергетичних, динамічних та інформаційних характеристик зовнішніх або внутрішніх подразників психіки. Проблеми психічної (психологічної) адаптації відображено у працях Л.С.Виготського, Б.Г.Асмолова, Г.О.Балла [3], І.С.Кона [4], А.В.Петровського [2], П.О.Просецького [5], В.А.Семиченко [6] та ін.

Зміст поняття «психологічна адаптація» включає наділеність певної особи свідомістю та соціум як сукупність певних матеріальних та інформаційних властивостей довкілля, доступних сприйманню її психікою. Узгоджена динаміка їхньої взаємодії становить зміст поняття «психологічна адаптація». За напрямом психологічна адаптація може бути прямою або зворотною, за змістом – функціональною або структурною, за способом формування – пасивною або активною. Адаптаційні можливості психіки людини обмежені особливостями вищої нервової діяльності, які закладаються у процесі її формування в до- і післяпологовому періоді. Здатність до психологічної адаптації формується в процесі еволюції людини і спрямована на збереження її як виду. Пряма психологічна адаптація передбачає зміну психічних реакцій і стереотипів поведінки людини під впливом зовнішніх обставин. Зворотня психологічна адаптація передбачає зміну оточення внаслідок цілеспрямованих дій людини. При функціональній психологічній адаптації психічні реакції людини на рівні поведінки людини змінюються тільки на короткий час зміни зовнішніх обставин, після чого особа повертається до свого попереднього психічного стану. Втрата такої здатності засвідчує, що психологічна адаптація набула структурного характеру внаслідок постійного повторення функціональних змін або тривалого перебування у новому психічному стані.

У 80-х роках ХХ ст. активно досліджуються соціально-психологічні аспекти адаптації особистості. Процес адаптації особистості у соціальній психології розглядається як механізм врівноважування особистості та соціуму, і в загальній психології поняття адаптації аналізується в різних аспектах організації та самоорганізації психіки. Соціально-психологічна адаптація особистості в цей період досліджувалася у працях М.П.Будякіної, А.А.Русалінової [7], В.І.Брудного [8], О.І.Зотової [9], І.К.Кряжевої [10]. Соціально-психологічний аспект адаптації пов'язували з труднощами засвоєння нових соціальних норм, встановлення і підтримування певного соціального статусу в малій групі. Процес соціально-психологічної адаптації передбачав усвідомлення соціального статусу, ролі поведінки в системі міжособистісних стосунків. Соціально-психологічну адаптацію особистості в групі розглядали як процес взаємодії групи і особистості, в якому особистість виступає як суб'єкт і об'єкт адаптації, а група (соціум) не лише адаптує, але і адаптованою стороною: пристосування індивіда до групи, взаємовідносин у ній, вироблення стилю поведінки. У соціально-психологічній адаптації розділяли поняття «пристосування» і власне «адаптація»; спостерігалася тенденція руху від пасивного пристосування до побудови системи продуктивної взаємодії особистості і середовища, особистості і діяльності. Пристосування розглядалося як елемент процесу адаптації і відображення форми первинної взаємодії суб'єкта із об'єктами адаптації і через них із середовищем.

Значна увага в цей період приділялася питанням психічної дезадаптації та її компенсації (Ю.А.Александровський [11]), психологічним характеристикам адаптації студентів до навчання у вишах (І.А.Алівердієва [12], І.С.Кон [4], П.О.Просецький [5]). Окремі наукові статті з проблем психологічної адаптації, емоцій та поведінки людини були опубліковані у Новосибірську (Ц.П.Короленко, Г.В.Фролова [13]).

У 90-х роках минулого століття наукові дослідження з проблем психологічної адаптації особистості проводилися з метою попередження та усунення дизадаптивних станів, в т.ч. у студентів в процесі навчання (В.А.Семиченко [6], Г.О.Балл [3], К.Д.Шафранська [14], Л.Ф.Бенедиктова [15], Ю.М.Орлов [16], Б.Н.Алмазов [17], М.І.Некіпелов, Г.Г.Кухлова [18], К.О.Сантросян [19], С.Б.Даніяров, В.В.Соложенкін, І.Г.Краснов [20], Р.Р.Бібріх [21] та ін.). Соціальні аспекти психологічної адаптації особистості досліджувалися А.Налчаджаном [1].

У цей час широко продукується діяльнісний підхід, який виражає діалектичну взаємодію особистості адаптанта із середовищем адаптації, що виступає в якості причини появи адаптивної потреби. Адаптаційна ситуація розуміється як певна зміна у середовищі. Адаптаційна потреба, як бажання особистості у зв'язку із зміною умов змінювати свої шаблони поведінки, включає у себе

потребу в отриманні інформації про ситуацію, в установленні позитивних зв'язків із середовищем і адекватній оцінці адаптивних можливостей і здібностей, що забезпечують освоєння нових умов. Актуальними постають проблеми, пов'язані із дослідженням психічних станів (А.М.Прихожан [22]), міжгрупових відносин (Л.А.Петровська [23]), В.С.Агеев [24].

А.В.Петровським розроблена концепція персоналізації [2]. Зокрема, «...персоналізація (від лат. *persona* – особистість) – процес, в результаті якого суб'єкт одержує ідеальну представленість в життєдіяльності інших людей і може виступати в суспільному житті як особистість. Сутність персоналізації полягає у дійових перетвореннях інтелектуальної і афективно-потребнісної сфери особистості іншої людини, які відбуваються в результаті діяльності індивіда». Людину характеризує різний ступінь вираженості потреби і здатності до персоналізації [2]. Потреба у персоналізації (потреба бути особистістю) – не завжди усвідомлювана глибинна основа багатьох форм спілкування між людьми (альтруїзм, афіліація, прагнення до самовизначення і суспільного визнання тощо). Ефективним шляхом задоволення потреби в персоналізації є діяльність, оскільки саме через діяльність людина продовжує себе в інших людях, «транлює» іншим свою індивідуальність. Для майбутніх педагогів важливою є здатність до персоналізації, під якою розуміють «...сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, які дозволяють їй здійснити соціально значимі дії, перетворюючи інших людей» [2, с. 272]. Здатність людини до персоналізації забезпечується багатством його індивідуальності, різноманітністю засобів, за допомогою яких вона може у спілкуванні і діяльності здійснити персоналізуючий вплив. Виявлено, що персоналізація суб'єкта проходить при умові його значимості для іншого, референтності та емоційної привабливості. Повноцінне і соціально-позитивне виявлення здатності до персоналізації відбувається у колективі, тоді як у групах з низьким рівнем розвитку персоналізація однієї людини, зокрема лідера, може бути причиною деперсоналізації інших людей.

А.В.Петровським розроблена модель розвитку особистості при входженні її у відносно стабільне соціальне середовище. Автором виділяються три фази розвитку особистості: адаптація, індивідуалізація, інтеграція. На *фазі адаптації* відбувається активне засвоєння особистістю чинних у групі норм і оволодіння відповідними формами і засобами діяльності. Суб'єкт не може здійснити потребу виявити себе як особистість, поки він не освоїв прийнятих в групі норм і цінностей, не опанував прийоми і засоби діяльності. Ефективна адаптація досягається індивідом за рахунок суб'єктивно пережитих втрат деяких своїх індивідуальних відмінностей, ілюзії «розчинення в масі». *Фаза індивідуалізації* породжується суперечностями, що загострюються, між результатами, досягнутими на фазі адаптації (засвоєння групових норм і способів діяльності), і незадоволеною на цій фазі потребою в максимальній персоналізації. На цій фазі активність суб'єкта спрямована на пошук засобів і способів прояву своєї індивідуальності, а також пошук індивідів, які можуть забезпечити максимальну персоналізацію. *Фаза інтеграції* характеризується суперечністю між сформованим прагненням суб'єкта бути максимально представленим в інших своїми значущими якостями (потреба в персоналізації) і потребою групи приймати лише ті якості суб'єкта, що відповідають груповим цінностям і сприяють успіху групової діяльності. Про інтеграцію можна говорити тоді, коли не стільки індивід приводить у відповідність свою потребу в персоналізації потребам спільноти, скільки спільнота трансформує свої потреби відповідно до потреб індивіда, який у цьому випадку займає позицію лідера. На цій фазі відбувається формування новоутворень особистості, що відповідають потребам групового розвитку і потребі індивіда здійснювати вагомий внесок у життя групи.

Теоретичні положення, висунуті А.В.Петровським, знайшли свій подальший розвиток у роботах В.А.Петровського. У запропонованій ним моделі розвитку особистості в перехідному віці опис розвитку здійснюється за такою абстрактною схемою: ...*(результат) джерело – ціль – засіб – результат (джерело)*... Такий підхід дозволяє розглядати розвиток як безупинний процес, при цьому особистість виступає у своїй вільній причинності.

Проблему системного розгляду процесів адаптації, її результатів досліджувала В.А.Семиченко [6]. Адже адаптація є багаторівневим і багатоаспектним явищем, яке базується на багатьох механізмах: звикання, пристосування, відтворення, взаємодоповнення, управління. Адаптування йде водночас на декількох ієрархічних рівнях, кожний з яких може мати власну тенденцію і темпи змін, що відбуваються. Процес адаптації є інтеграцією впливів різноманітних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, дія яких може бути або взаємоузгодженою, або суперечливою. Результат процесу адаптації – адаптованість людини до певної системи – також є інтегрованим системним утворенням, що має різні складові і засоби зв'язку між ними.

Підхід до адаптації як системного утворення обумовив перегляд з відповідних позицій накопиченого дослідницького досвіду. Виявилось, що на сьогодні є ґрунтовні напрацювання з різноманітних аспектів, що в цілому дозволяють створити повну картину тих структурних компонентів, з яких складається процес адаптації. Тобто, є всі вихідні передумови для переходу на

новий, системний рівень розгляду адаптації. Ці базові структурні компоненти достатньо повно вивчені багатьма дослідниками. Але питання взаємодії та взаємоузгодження цих структурних компонентів залишалися відкритими. У той же час можна припустити, що саме на системному рівні виникають найбільш актуальні проблеми, які вимагають свого дослідження.

В основі концепції системного розгляду процесу адаптації (В.А.Семиченко [6]) покладено ідею про те, що загальна ефективність процесу адаптації людини до умов нової педагогічної системи (навчання або діяльності) суттєво залежить від інтеграційних тенденцій. Тобто, загальний процес адаптації – це складне явище, яке має певну структуру (складається з множини відносно незалежних комплексних чинників та їх аспектів). Кожен з цих чинників обслуговує певну частину відносин, які виникають у людини з відповідною системою, і в сукупності з ними та відповідними зв'язками складає певний структурний компонент. Таким чином, кожний структурний компонент процесу адаптації є в свою чергу системою, яка включає: об'єктивне явище і його вимоги (що разом становлять зовнішні умови), відносини, що виникають у людини, яка адаптується, з відповідним явищем (ставлення, стосунки, зв'язки), індивідуальні особливості самої людини, що відповідають (або не відповідають) вимогам (внутрішні умови або власні ресурси людини).

Вищезгадані теоретичні положення В.А.Семиченко були покладені в основу даного дослідження, спрямованого на визначення організаційно-педагогічних умов адаптації студентів у ступеневому педагогічному ВНЗ. Наведемо найбільш узагальнений перелік компонентів (підсистем) процесу адаптації (В.А.Семиченко [6]): *енергетичний* (відображає ресурсні можливості організму, їх спроможність забезпечити функціонування основних систем організму в умовах підвищення енерговитрат); *середовищний* (відображає відносини людини та тих зовнішньо-предметних умов, що її оточують); *діяльнісний* (відображає здатність людини виконувати дії, що складають зміст відповідної діяльності); *соціальний* (відображає входження людини у нове соціальне середовище); *професійний* (відображає відносини студента з майбутньою професійною діяльністю як особливою життєвою сферою і перспективою); *індивідуально-особистісний* (відображає загальний результат адаптації, коли людина відчуває психологічний комфорт від ситуації життя, приймає її конструктивно значущою, що відкриває перспективи розвитку).

Таке системне подання основних подій процесу адаптації у вигляді певної структури дозволяє вирішити важливу методологічну проблему. Адже переважна більшість досліджень, що виконувались з питань адаптації, базуються на номотетичному (узагальненому) підході. Традиційно визначались усереднені показники за контингентом досліджуваних в цілому, індивідуальні особливості залишалися поза увагою.

При запропонованому підході основну увагу привертають саме структурно-генетичні особливості індивідуального рівня, визначення яких дозволить знайти відповіді на ряд найбільш узагальнених питань: співвідношення між собою окремих складових, наявність кореляції між успішністю адаптації на різних рівнях, переважання загальних чи індивідуальних тенденцій тощо.

Визначення основної концептуальної ідеї – необхідності системно-структурного підходу до процесу адаптації – вимагає і дає можливість дати відповіді на ряд актуальних проблем: а) особливості адаптації суб'єктів в різних системах (адаптація студентів; особливості адаптації в умовах багаторівневого навчання; адаптація педагогічних працівників, адаптація до різних типів професійної діяльності); б) педагогічний супровід процесів адаптації з визначенням пріоритетних напрямів впливу; в) взаємозв'язок успішності адаптації з віковими та індивідуальними особливостями суб'єктів адаптації тощо.

На кінець 90-х рр. ХХ ст. значні напрацювання з проблем психологічної адаптації особистості зроблено ученими (Зінченко В.П., Сосновський Б.А., Вігенберг О.В., Деркач А.О., Климов Є.О., Мітіна Л.М., Андреева Г.М., Реан А.А., Коломінський Н.Л., Кузьміна Н.В. та ін.), які стали підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Налчаджян А. Социально-психическая адаптация личности (формы, механизмы, стратегии) / Альберт Налчаджян. – Ереван : АН Армянской ССР, 1988. – 263 с.
2. Петровский А. В. Индивид и его потребность быть личностью / А. В. Петровский, В. А. Петровский // Вопросы философии. – 1982. – № 3. – С. 44–54.
3. Балл Г. А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности / Г. А. Балл // Вопросы психологии. – 1989. – № 1. – С. 92–100; Балл Г. А. Концепция самоактуализации личности в гуманистической психологии / Георгий Александрович Балл. – Киев – Донецк : Ровесник, 1993. – 32 с. – Библиогр.: с. 29–31.
4. Кон И. С. Психология юношеского возраста: проблемы формирования личности : учеб. пособ. [для пед. ин-тов] / Игорь Семенович Кон. – М. : Просвещение, 1979. – 175 с.
5. Просецкий П. А. Социальное взаимодействие в системе «преподаватель – студент» в период адаптации первокурсников к условиям высшей школы / П. А. Просецкий // Формирование личности учителя в системе учебно-воспитательного процесса в педагогическом институте. – М. : МГПИ, 1980. – С. 83–84.

6. Семиченко В. А. Сформированность представлений о профессионально значимых качествах учителя как психологическое условие активности студентов в учебной деятельности : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / В. А. Семиченко. – М., 1981. – 28 с.
7. Будякина М. П. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации новичков на предприятиях / М. П. Будякина, А. А. Русалинова // Социальная психология и социальное планирование / под ред. Е. С. Кузьмина, А. А. Бодалева. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1973. – С. 92–97.
8. Брудный В. И. Профессиональная и социально-психологическая адаптация студентов и младших специалистов / В. И. Брудный, К. И. Бодрова, Ю. В. Чуфаровский. – М. : Педагогика, 1976. – 44 с.
9. Зотова О. И. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации личности / О. И. Зотова, И. К. Кряжева // Психологические механизмы регуляции социального поведения : сб. статей. – М. : Наука, 1979. – С. 219–232.
10. Кряжева И. К. Социально-психологические факторы адаптированности личности : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / И. К. Кряжева. – М., 1980. – 24 с.
11. Александровский Ю. А. Состояние психической дезадаптации и их компенсация / Юрий Анатольевич Александровский. – М. : Наука, 1976. – 272 с.
12. Аливердиева И. А. Психологические характеристики адаптации студентов к учебной деятельности : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / И. А. Аливердиева. – Ленинград, 1978. – 20 с.
13. Короленко Ц. П. Вселенная внутри тебя (эмоции, поведение, адаптация) / Цезарь Петрович Короленко, Галина Васильевна Фролова. – Новосибирск : Наука, 1979. – 204 с.
14. Шафранская К. Д. Адаптивные реакции при психических состояниях человека / К. Д. Шафранская // Тезисы науч. сообщ. сов. психологов к XXII Междунар. психол. конгрессу. – М., 1981. – Ч. 2. – С. 486–487.
15. Бенедиктова Л. Ф. Проблемы адаптации студентов в психологической литературе / Л. Ф. Бенедиктова // Психология профессиональной подготовки в вузе. – Минск : Народное образование, 1982. – Вып. 2. – С. 24–33.
16. Орлов Ю. М. Потребностно-мотивационные факторы эффективности учебной деятельности студентов вуза : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Ю. М. Орлов. – М., 1984. – 33 с.
17. Алмазов Б. Н. Психическая средовая дезадаптация несовершеннолетних / Борис Николаевич Алмазов. – Свердловск : СГПИ, 1985. – 152 с.
18. Некипелов М. И. Изменение психофизиологических функций у студентов в процессе адаптации к учебной деятельности / М. И. Некипелов, Г. Г. Кухлова // Адаптация учащихся и молодежи к трудовой и учебной деятельности. – Иркутск, 1986. – 123 с.
19. Сантросян К. О. Психологические вопросы адаптации студентов к высшей школе / К. О. Сантросян. – Ереван : ЕГУ, 1986. – 168 с.
20. Данияров С. Б. Взаимосвязь физиологических и психологических показателей в процессе адаптации у студентов / С. Б. Данияров, В. В. Соложенкин, И. Г. Краснов // Психологический журнал. – 1989. – № 1. – С. 99–105.
21. Бибрих Р. Р. Мотивационные аспекты адаптации студентов к учебному процессу в вузе / Р. Р. Бибрих // Психолого-педагогические аспекты адаптации студентов к учебному процессу в вузе. – Кишинев : Штиинца, 1990. – С. 17–29.
22. Прихожан А. М. Диагностика личностной тревожности и некоторые способы ее преодоления / А. М. Прихожан // Диагностическая и коррекционная работа школьного психолога / под ред. И. В. Дубровиной. – М., 1987. – С. 98–115.
23. Петровская Л. А. Компетентность в общении : социально-психологический тренинг / Лариса Андреевна Петровская. – М. : МГУ, 1987. – 137 с.
24. Агеев В. С. Психология межгрупповых отношений / Владимир Сергеевич Агеев. – М. : МГУ, 1983. – 114 с.; Агеев В. С. Межгрупповое взаимодействие : социал. - психол. проблемы / Владимир Сергеевич Агеев. – М. : МГУ, 1990. – 239 с.

Аннотация

А.М.Галус

Историографическая основа исследований процесса адаптации личности в работах отечественных ученых-психологов (80-90 гг. XX века)

В статье в историографическом контексте проанализированы исследования процесса адаптации личности в трудах отечественных ученых-психологов (1980-1990 гг. XX века). Акцентируется внимание на трактовке понятий «адаптация», «психологическая адаптация», видах адаптации. Представлена информация по исследованиям проблем психологической адаптации личности в трудах отечественных ученых-психологов выделенного периода. Отдельно проанализировано концепцию персонализации личности А.В.Петровского и концепцию системного рассмотрения процесса адаптации во взаимосвязи с выделенными компонентами (энергетическим, средовым, социальным, деятельностным, профессиональным, индивидуально-личностным) В.А.Семиченко.

Ключевые слова: адаптация, виды адаптаций, психологическая адаптация, системный подход

Summary

O.M.Halus

Historiographical Basis of the Researches of the Process of Adaptation of Personality in the Works of Scientists- Psychologists (1980-s -1990-s)

In the context of historiographic study of the research of the process of personality's adaptation in the works of

domestic scientists-psychologists (1980-s -1990-s) has been analyzed in the article. The attention is paid to the interpretation of the concepts «adaptation», «psychological adaptation», types of adaptation. The information on the research problems of psychological adaptation of the personality in the works of domestic scientists-psychologists of the mentioned period has been offered. Separately the concept of personalization of A.V.Petrovskiy, and the concept of the system study of the process of adaptation in connection with specific components (energetical, environmental, social, active, professional, individual and personal) of V.A.Semyuchenko have been analyzed.

Key words: *adaptation, types of adaptation, psychological adaptation, systematic approach.*

Дата надходження статті: «1» жовтня 2013 р.

УДК 37(091):930.1

Н.О.ГЕНСЦЬКА-АНТОНЮК,
аспірантка
(м.Рівне)

Джерельна база дослідження проблеми відображення гендерних особливостей особистості у підручниках з математичних дисциплін (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)

У пропонованій статті проаналізована джерельна база дослідження проблеми відображення гендерних особливостей особистості у підручниках з математичних дисциплін (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). Виділено основні групи джерел дослідження зазначеної проблеми, що є фундаментом написання історико-педагогічної дисертації. Зважаючи на велику кількість опрацьованих джерел, охарактеризовано одну з виділених груп, що включає інтерпретаційні джерела, а саме: монографії, брошури, статті, присвячені досліджуваній темі або дотичні до неї. Представлені джерела схарактеризовані за такими підгрупами: праці зарубіжних дослідників гендерної проблематики, праці, що розглядають філософсько-теоретичні засади культури й освіти та їхній вплив на гендерну складову освіти й виховання, праці з гендерної психології та праці з педагогіки.

Ключові слова: *джерельна база, підручник з математики, гендерні особливості особистості, гендерний аналіз.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Українська школа через підручник продовжує відтворювати традиційні стереотипи мужності й жіночності, які стають перешкодою на шляху розвитку індивідуальності й особистісного потенціалу. Вони вступають у протиріччя з реальними змінами, що відбуваються в сучасному українському суспільстві.

Специфіка навчальної книги, яка поряд з іншою педагогічною літературою є для спеціалістів джерелом певної інформації, полягає у її безпосередніх зв'язках з широкими народними масами. Вона активно діє на суспільну свідомість, віддзеркалюючи основні соціально-політичні реалії епохи. Крім того, підручник увібрав у себе ті стереотипи, зокрема й гендерні, які є домінуючими у суспільстві того чи іншого історичного періоду. Водночас така форма реалізації теоретичних і практичних педагогічних положень, як навчальна книга, вимагає специфічних способів презентації навчального матеріалу, спеціально вибудованих методичних систем.

На сучасному етапі розвитку української національної школи оновлення й удосконалення змісту навчання передбачає якісні зміни в теорії та практиці підручникотворення, оскільки суспільні й державні вимоги до якості освіти детермінують і нові вимоги до навчальної книги. Запровадження державного освітнього стандарту, нової структури школи, акцент на самостійне опрацювання навчального матеріалу потребують і нового підручника.

Все викладене вище свідчить, що проблема відображення гендерних особливостей особистості у підручниках сьогодні стає надзвичайно актуальною. Знання об'єктивних і суб'єктивних, соціальних і особистісних чинників її актуалізації, їх врахування у педагогічній діяльності дозволить уникнути труднощів у формуванні повноцінного чоловіка, повноцінної жінки.

Однак комплексне вивчення українських підручників з математичних дисциплін як окремого виду навчально-виховної літератури і як джерела відображення гендерних особливостей особистості здійснюватиметься вперше.

Формулювання цілей статті... Враховуючи актуальність, наукове та практичне значення проблеми, недостатнє її вивчення, ставимо за мету дослідити джерельну базу зазначеної проблеми.

Виклад основного матеріалу... Складний і багатоплановий характер проблеми відображення гендерних особливостей особистості у підручниках з математичних дисциплін потребує аналізу широкого кола різноманітних джерел, причому окреслення історіографії будь-якої історико-